Львівський національний університет імені Івана Франка

ШЕЛЕМБА МАРТА МИХАЙЛІВНА

УДК 329.1/.6-044.22 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ ВИМІРИ

23.00.02 – Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: доктор політичних наук, доцент
Остапець Юрій Олександрович,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри політології та державного
управління, декан факультету суспільних наук.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Зеленько Галина Іванівна,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
завідувач відділом теоретичних та прикладних
проблем політології;

кандидат політичних наук, доцент
Дорош Леся Олексіївна,
Національний університет «Львівська
політехніка», доцент кафедри політології
та міжнародних відносин.

Захист відбудеться 7 травня 2019 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий ___ квітня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність обраної теми. Особливості еволюції партійної системи України та чинники впливу, які цей процес обумовлюють є одним із пріоритетних напрямів дослідження вітчизняної політичної науки. Але слід зазначити, що поза увагою дослідників залишається така характеристика партійної системи як рівень її націоналізації, під яким слід розуміти однорідність / неоднорідність регіональних моделей голосування, тобто структурних характеристик партійної конкуренції, які повторюються на території всієї країни. При досягненні визначеного рівня націоналізації електоральний простір стає гомогенним, що засвідчує про формування загальнонаціональної партійної системи, яка здатна інтегрувати у свій склад регіони.

Особливо актуальним такого роду дослідження є для гетерогенних держав, які характеризуються регіональною неоднорідністю (мовною, соціокультурною, етнічною), яка в свою чергу впливає на електоральний вибір та партійні уподобання громадян.

Слід зазначити, що рівень націоналізації партійної системи України, за даними порівняльних досліджень, нижчий ніж рівень цього показника у Польщі, Чехії, Словаччині. Одна з причин такого стану – векторна дилемність її розвитку між націоналізацією і регіоналізацією. Адже, з одного боку, її еволюція пов’язана зі становленням загальнонаціональних партій, а з іншого, з результатами місцевих виборів 2006, 2010 і 2015 рр.. Тому можна констатувати появу в Україні потужних регіональних партій, незважаючи на те, що згідно з чинним законодавством створення таких заборонено.

Рівень націоналізації партійної системи сучасної України підтверджує необхідність вивчення причин та факторів, що його визначають, а також необхідність пошуку шляхів його підвищення. Так, форма державного правління, політичний режим, виборча система, децентралізація (деволюція), трансформаційні процеси можуть або підвищувати, або зменшувати рівень націоналізації партійної системи. Вплив вказаних чинників є специфічним для різних суспільств, що також обумовлює необхідність їх ґрунтовного вивчення. Крім того, аналіз процесів регіоналізації (розвитку регіональних політичних партій, виникнення девіантних регіонів з нетиповою електоральною підтримкою) також є вагомим чинником зменшення рівня націоналізації партійної системи України, який досліджується в дисертації.

Актуалізується таке дослідження і відсутністю єдиної методики виміру рівня націоналізації партійної системи та потребою розробки нової чи адаптації вже діючих методологій до вітчизняних політичних реалій.

Започаткували вивчення процесу націоналізації партійної системи у XX ст. американська та європейська, а згодом – російська наукові політичні школи. Серед відомих науковців, котрі розглядали це питання, – Д. Бошлер, Г. Голосов, І. Григор’єв, М. Джонс, Ю. Касаю, С. Мейнверінг, Дж. Моеніус.

Українські вчені почали досліджувати названу проблематику з використанням формалізованих методик на початку XXI ст., відтак у вітчизняній політичній науці відсутній комплексний аналіз націоналізації

партійної системи України впродовж 1991–2015 рр., що також зумовлює актуальність нашої дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами. Напрям дослідження пов'язаний з комплексною науковою темою «Політичні, державно-управлінські й регіональні процеси в країнах Центральної та Східної Європи» (номер державної реєстрації 0115U011922), яку виконувала кафедра політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2015–2018 рр.

Мета й основні завдання дослідження. Мета роботи – комплексний політологічний аналіз особливостей процесу націоналізації партійної системи України. Для досягнення мети визначено такі основні **завдання**:

– розглянути головні теоретичні підходи до вивчення процесу націоналізації політичних партій і партійних систем у зарубіжній та вітчизняній політичній науці, а також оцінити можливості їх застосування для дослідження партійної системи України;

– розробити комплексний, пристосований до вітчизняних умов методологічний інструментарій до вивчення процесу націоналізації партійної системи України;

– виокремити й охарактеризувати чинники впливу на процес націоналізації партійної системи України;

– оцінити і проаналізувати рівень націоналізації партійної системи України 1994–2004 рр.;

– обґрунтувати особливості процесу націоналізації партійної системи України за 2004–2015 рр.;

– вирізнити типові й девіантні регіони у контексті еволюції української партійної системи;

– з'ясувати та показати вплив регіональних політичних партій на процес націоналізації партійної системи України.

Об'єкт наукового аналізу дисертаційної роботи – партійна система України.

Предмет дослідження – особливості процесу націоналізації партійної системи України; чинники впливу та перспективи розвитку партійної системи України у загальнонаціональному та регіональному вимірах.

Методологія дослідження. Методологічну основу дисертації становить комплекс наукових підходів та методів, використання яких спрямоване на розв'язання визначених наукових завдань. Використано загальнонаукові (індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення) й специфічні (історико-політологічний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний) методи, що дають змогу розглядати партійну систему України як багаторівневу цілісну систему зі складною організаційною структурою.

Порівняльно-історичний метод уможливив розкриття особливостей генези процесу націоналізації партійної системи України та порівняльного аналізу різних періодів її розвитку. Структурно-функціональний метод допоміг з'ясувати чинники впливу, що зумовлюють процес націоналізації партійної системи України.

На основі методології інституціоналізму розроблено комплексну характеристику націоналізації партійної системи як політичного процесу. Виявлено особливості процесу націоналізації на парламентському рівні й на рівні партійної системи, а також розширено класифікацію регіонів країни залежно від характеру типовості / девіантності.

У дисертації використані класичні й сучасні теорії розвитку націоналізації партійної системи, супутні теорії типології політичних партій і партійних систем, теорії суспільно-політичних розмежувань.

Стан конфігурації партійної системи на емпіричному рівні проаналізовано зі застосуванням формалізованих методик. Використано індекс націоналізації партійних систем М. Джонса і С. Мейнверінга, Г. Голосова, індекс ефективної кількості партій, розрахунок евклідової відстані, індекс фракційності.

Авторську модель дослідження націоналізації партійної системи України розроблено з урахуванням кількісних методів, запропонованих зарубіжними вченими, а також методу статистичного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів пов’язана з підходом до вирішення проблеми комплексного аналізу стану націоналізації партійної системи України та зі змістом теоретичних положень, методологічних пропозицій і висновків, сформульованих у дисертації:

вперше:

– розроблено авторський модифікований підхід до вивчення націоналізації партійної системи України, сформульований на засадах поєднання статистичного аналізу й аналізу партійно-електоральної гомогенності; ми запропонували оцінити націоналізацію партійної системи через призму таких складових: націоналізації партій за результатами парламентських виборів у регіонах; націоналізації партій за результатами кандидатів від політичних партій у регіонах; націоналізації партій за результатами виборів до органів місцевого самоврядування. Доведено, що подану розробку можна використовувати для вивчення націоналізації партійної системи в країнах із пропорційною чи змішаною виборчими системами, в тому числі й Україні;

– здійснено комплексне зіставлення рівня націоналізації партійної системи України на основі методик, запропонованих американськими (М. Джонс та С. Мейнверінг), українськими (авторський модифікований підхід) та російськими (Г. Голосов) науковцями; встановлено основні параметричні характеристики процесу націоналізації партійної системи України, які визначають його рівень; з метою комплексної оцінки ми ввели до традиційних вихідних даних розрахунку (результати виборів за пропорційним голосуванням) результати голосування в мажоритарних округах. Це допомогло ґрунтовно проаналізувати стан націоналізації партійної системи за результатами виборів різних рівнів, окреслити електоральні тенденції на державному та регіональному рівнях. Така пропозиція вперше застосовується для методологічного забезпечення та практичних досліджень стосовно оцінки націоналізації партійної системи України;

– обґрунтовано вплив фактора центризму на рівень націоналізації партійної системи; він враховує значне переважання представництва депутатів

від політичних партій на виборах у певних територіальних одиницях вищого рівня, у тому числі столиці й великих промислових міст. Доведено, що виокремлення вказаного фактора є актуальним для вітчизняних умов суспільно-політичного розвитку та стану партійної системи держави.

удосконалено:

– нормативно-правову базу функціонування партійної системи у контексті підвищення рівня її націоналізації; йдеться: а) про запровадження системи відкритих регіональних списків, яка дасть змогу виборцям змінювати розташування політичних сил і фактично голосувати за конкретного кандидата; б) необхідність зменшення прохідного виборчого бар'єра, що забезпечить новим політичним партіям входження до парламенту; в) законодавче оформлення можливості виборчих блоків брати участь у виборах; це сприятиме можливості малих партій зі схожими політичними платформами об'єднуватись та долати виборчий бар'єр;

– характеристику факторів впливу, які обумовлюють і визначають рівень націоналізації партійної системи України; серед них: політичний режим; форма державного правління; виборча система; нормативно-правовий чинник; соціально-політичні розмежування; особливості трансформаційного процесу; децентралізація (деволюція). Показано їх вплив на націоналізацію партійної системи України на різних етапах її розвитку.

набули подальшого розвитку:

– категоріальний апарат концепту партійної націоналізації, тобто на підставі вивчення провідних наукових підходів до визначення сутності поняття націоналізації партійної системи та його головних змістовних ознак розроблено і запропоновано його авторське трактування; констатовано, що під націоналізацією партійної системи варто розуміти процес рівномірного розподілу електоральної підтримки основних партій у межах кожної територіальної одиниці з орієнтиром на автономність партій від впливу регіональних інтересів, з функціональним спрямуванням на проблеми держави на національному рівні та відповідною стабільністю залежно від стадії розвитку демократії країни;

– класифікація регіонів країни залежно від характеру типовості / девіантності електоральної підтримки політичних партій під час виборчих процесів унаслідок введення типу регіональної девіантності, що передбачає електоральну підтримку регіональних політичних сил, які не загрожують національній безпеці, а їх діяльність спрямована на реалізацію інтересів місцевих політичних еліт. Виокремлення і характеристика такого типу дає змогу вдосконалити методологічний інструментарій дослідження процесу націоналізації партійних систем.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів зумовлене розробкою комплексного підходу до вивчення партійної системи України в контексті аналізу результатів парламентських і місцевих виборів.

Це дає підстави використовувати отримані результати для: а) подальших наукових досліджень процесу націоналізації партійних систем; б) вивчення сталості електоральної підтримки політичних партій; в) аналізу впливу

регіональних політичних партій на партійну систему країни. Крім того, державні органи влади й органи місцевого самоврядування можуть застосовувати одержані нами дані для тлумачення виборчих вподобань населення та вдосконалення стратегії розвитку регіонів і країни загалом. Широкий спектр таких результатів розширює можливості застосування кількісних методів у процесі розробки спецкурсів з теорії політичних партій і партійних систем, порівняльної політології, політичної регіоналістики, а також у підготовці методичних рекомендацій, навчальних посібників, монографій.

Апробація результатів дослідження. Отримані висновки й положення дисертаційної роботи апробовано на міжнародних та всеукраїнських конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Молодь в євроінтеграційних прагненнях України» (м. Івано-Франківськ, 20 лют. 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 7 берез. 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Країни Центрально-Східної Європи в умовах регіоналізації: економічні, політичні та комунікаційні аспекти» (м. Ужгород, 17–18 квіт. 2014 р.); VII Міжнародному симпозіумі «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність» (м. Сату Маре, 26–27 лют. 2016 р.); II науковій конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам’яті Юрія Романовича Шведи) (м. Львів, 21 жовт. 2017 р.); VIII Міжнародному симпозіумі «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність» (м. Тишнад, 26–28 жовт. 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Полікультурність та різноманітність у 21 столітті» (м. Берегове, 27–28 берез. 2018 р.). Результати дослідження також обговорено на теоретичних семінарах і засіданнях кафедри політології і державного управління ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи відображено в 18 публікаціях: 7 наукових статтях у вітчизняних фахових виданнях (4 з них опубліковано у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних), 4 статтях в інших періодичних вітчизняних наукових виданнях, 7 тезах доповідей на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Наукове дослідження складається з анотації (українською й англійською мовами), вступу, переліку умовних скорочень, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 305 сторінок, із них основний текст – 213 сторінок, 28 сторінок займає список використаних джерел, який складається з 289 позицій. Обсяг додатків становить 64 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та ступінь її наукової розробки, визначено й розкрито об’єкт і предмет, сформульовано мету й завдання, окреслено методологію дослідження, аргументовано новизну, охарактеризоване теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Подано відомості про апробацію результатів дослідження, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Основні напрями дослідження націоналізації політичних партій і партійних систем у зарубіжній та вітчизняній політичній науці»** проаналізовано наукову літературу, присвячену теоретико-методологічним аспектам дослідження особливостей націоналізації партійних систем.

У підрозділі 1.1 «Вивчення процесу націоналізації політичних партій і партійних систем у зарубіжній політичній науці» розглянуто теоретичні, методологічні й емпіричні дослідження зарубіжних вчених з проблем націоналізації партійної системи.

Проаналізовано історіографію появи і трансформації наукових підходів за цим напрямом. Акцентовано на ключовій ролі американських вчених, які першими в зарубіжній політичній думці почали вивчати зазначену проблематику. Оцінено вагомий внесок низки американських дослідників у розроблення проблеми формування загальнонаціонального електорату (праці Д. Баєра, Д. Броуді, К. Джанди, Н. Зінгела, В. Кайна, В. Клагетта, С. Мейнверінга, Дж. Сандгвіста, Т. Скаллі, Д. Стоукса, Дж. Фереджона, М. Фіоріни, В. Фленігена, Е. Шатшнайдера). Охарактеризовано розвідки європейських науковців, присвячені вивченню передумов виникнення поняття націоналізації партійної системи. Так, детально розглянуто науково-практичне дослідження періодизації розвитку національних політичних партій, здійснене Л. Свазендом, Р. Хармелом.

Категоріальний апарат зазначеної проблеми ми досліджували в рамках оцінки трактування сутності поняття націоналізації партійної системи, поданого в працях Ф. Васселаї, Г. Голосова, І. Григор'єва, М. Джонса, Д. Карамані, С. Мейнверінга та А. Широшиної, які пов'язують тлумачення націоналізації партійної системи з гомогенністю електоральної підтримки в межах країни.

Охарактеризовано доробки науковців, присвячені вивченню факторів, що впливають на стан націоналізації партійної системи країни (О. Баулгена, Д. Бранкаті, Ф. Васселаї, В. Гельмана, Дж. Джорджа, Д. Карамані, А. Любарєва А. Кастагнола, С. Моргенстерн, С. Свіндле, Дж. Хіглі).

До емпіричних методів аналізу, застосованих в дисертаційній роботі зараховано: а) найпростіші підходи зарубіжних дослідників, які започаткували основу методологічного інструментарію щодо цієї проблеми (Дж. Корнфорда, Р. Роуза та Д. Урвіна); б) ґрунтовну методику оцінки націоналізації партійної системи загалом і націоналізації електоральної підтримки кожної партії зокрема, розроблену М. Джонсом і С. Мейнверінгом; в) розрахунок стандартизованої оцінки націоналізації партійної системи Д. Бошлера; г) методичні підходи Ю. Касаю та Дж. Моеніус до здійснення оцінки конфігурації партійної системи; д) методику розрахунку індексу націоналізації партійної системи, індексу націоналізації голосування за окрему партію Г. Голосова.

Аналізуючи конфігурації партійної системи країни, ми застосовували наукові розробки зарубіжних дослідників: Дж. Сарторі (підхід до оцінки

конкурентності партійної системи); М. Лааско і Р. Таагепери (методика розрахунку індексу ефективної кількості електоральних (*IPSV*) та парламентських (*IPSN*) партій); Д. Рає (методика розрахунку індексу парламентської фракційності (*F*)).

У ***підрозділі 1.2 «Дискурс націоналізації партійних систем у вітчизняній політичній науці»*** охарактеризовано основні напрями становлення теоретичних та емпіричних досліджень концепту націоналізації партійної системи у вітчизняній політичній науці. І хоча науково-практичні й методологічні розвідки за цим напрямом тільки набувають поширення, існуючі розробки, пропозиції та методики аналізу названого процесу та пов'язаних з ним явищ є важливим внеском у розвиток вітчизняної політичної науки.

Акцентовано на вагомій ролі А. Мелешевича та Ю. Морозюка у розробці емпіричних методів дослідження націоналізації політичних партій та партійної системи України впродовж 1994–2002 рр., розглянуто науковий доробок Ю. Остапця у вивченні сутності поняття націоналізації партійної системи через протиставлення його поняттю її регіоналізації. Вчений характеризує особливості регіоналізації через виокремлення регіональних партій та регіонів з девіантною електоральною підтримкою.

Окрема увага приділена науково-емпіричному аналізу характеристик національної орієнтації кандидатів та політичних партій у регіональному розрізі за результатами парламентських і президентських виборів у нашій країні 1994–2006 рр. О. Вишняка.

Визначено внесок М. Кармазіної у дослідження виникнення та розвитку регіональних політичних партій, емпіричну цінність праць авторки стосовно історії та розвитку цих політичних сил в Україні.

Наголошено на важливості положень дисертаційної роботи К. Черкашина щодо питання електоральної диференціації території України, основою якої, за твердженням автора, є підтримка населенням так званих євразійських та прозахідних політичних сил.

Питання зв'язку електоральної диференціації території України з формуванням регіональної ідентичності обґрунтовано в науковій розвідці Л. Угрин. Її підхід допомагає оцінити причини існуючої електоральної поведінки виборців у регіональному вимірі.

Окреслено процеси інституціоналізації політичних партій у дослідженнях Г. Зеленько. Підтверджено, що націоналізація партійної системи напряму залежить від рівня інституціоналізації політичних партій як головних суб'єктів електоральних процесів.

Формування соціокультурних розмежувань, поділу громадян за критерієм так званої негативної ідентичності, їх дистанціювання у поділі «Схід – Захід» проаналізовано на основі праць Я. Грицака, І. Кононова, О. Кривицької, М. Рябчука та ін. Для вивчення загальних характеристик партійної системи України, чинників впливу на її розвиток використані теоретичні моделі А. Мацієвського (динаміка політичних режимів в Україні), В. Литвина (аналіз форм державного правління в Україні), І. Осадчука (типологізація партійних систем).

У **другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження процесу націоналізації партійних систем»** розглянуто теоретичні, методологічні й емпіричні аспекти дослідження націоналізації партійних систем.

У ***підрозділі 2.1 «Категоріальний апарат і методологія дослідження процесу націоналізації партійних систем»*** проаналізовано особливості становлення теорії націоналізації партійної системи. Встановлено, що концептуальні засади дослідження націоналізації партійної системи почали формуватись з другої половини XX ст. у США (Д. Баєр, Д. Броуді, К. Джанда, Н. Зінгел, В. Кайн, В. Клагетт, С. Мейнверінг, Дж. Сандгвіст, Т. Скаллі, Д. Стоукс, Дж. Фереджон, М. Фіоріна, В. Фленіген, Е. Шатшнайдер) та Західній Європі (Ф. Плассер, Л. Свазенд, П. Ульрам, Р. Хармел).

Аргументовано сучасні наукові підходи з розуміння сутності поняття націоналізації партійної системи. Так, Д. Карамані пропонує оцінювати націоналізацію через індекс територіального покриття, який визначає частку регіонів, у котрих політична партія була представлена на виборах. Дж. Кокс трактує сутність цього поняття через призму однорідності партійної підтримки в адміністративно-територіальному вимірі. М. Джонс та С. Мейнверінг розглядають сутність названого поняття через призму гомогенності (однорідності) голосування. Ф. Васселаї трактує поняття націоналізації партійної системи через ознаку однорідності територіальних патернів голосування, натомість Г. Голосов, А. Ліхтенштейн, Р. Туровський, А. Широшина – через призму однорідності електоральної підтримки.

Проаналізовано погляди вчених на визначення основних факторів, які впливають на рівень націоналізації партійної системи. Автори серед таких факторів виділяють: політичний режим (Г. Голосов); виборчу систему (Г. Голосов, Д. Рає, Р. Таагепера**,** М. Шугарт); форму державного правління (Ю. Шведа); етнічний фактор (Р. Туровський); історичні традиції державотворення (О. Вишняк); регіоналізацію суспільно-політичного життя (Ю. Остапець).

Розглянуто особливості націоналізації партійних систем країн Європейського Союзу в другій половині XX ст. у працях Д. Карамані. У дисертації розширено його типологізацію внаслідок виділення типу, що характеризується наявністю хоча б однієї територіальної одиниці з гнучким рівнем залежності від використання адміністративного ресурсу.

Акцентовано на важливій ролі теоретичних розробок Г. Голосова, І. Григор'єва, Р. Туровського у дослідженні процесу націоналізації партійних систем та чинників, які його обумовлюють

У ***підрозділі 2.2 «Емпіричні методи дослідження націоналізації партійних систем»*** оцінено основні емпіричні методи дослідження названого процесу. Розроблено власний модифікований підхід до вивчення націоналізації партійної системи України.

Зазначено, що початкові, найпростіші кроки в дослідженні націоналізації партійної системи зробили вчені, які розглядали цей процес через призму індексів часток (часток конкурентних територіальних утворень, у тому числі, регіонів, округів та ін.). З-поміж науково-практичних напрацювань у цьому

напрямі вирізнимо підходи американських (Дж. Корнфорда) та європейських вчених (Р. Роуза, Д. Урвіна).

Інший науковий підхід до аналізу досліджуваного процесу пов'язаний з розрахунком комплексних індексів націоналізації партійної системи. Зауважено, що М. Джонс і С. Мейнверінг описали методику оцінки націоналізації партійної системи загалом і націоналізації електоральної підтримки кожної партії зокрема. Вчені також розробили середньозважений індекс націоналізації партійної системи (*PSNS* – Party System Nationalization Score).

Охарактеризовано вагоме досягнення у виробленні підходів до спрощення операціоналізації та складності розрахунків індексів націоналізації, здійснене європейським дослідником Д. Бошлером.

Проаналізовано підхід американських авторів, які запропонували використовувати групу індексів, що забезпечують можливість оцінки відмінності розміру партійної системи на регіональному рівні від розміру партійної системи на загальнонаціональному рівні без урахування розміру територіальних утворень. Так, Ю. Касаю і Дж. Моеніус розробили порядок розрахунку індексу інфляції, який і засвідчує рівень відмінності розміру партійної системи на загальнонаціональному і регіональному рівнях.

Охарактеризовано методику розрахунку індексу націоналізації партійної системи (*IPSN*) російського вченого Г. Голосова. Зауважено: його авторський індекс схожий на середньозважений індекс націоналізації (*PSNS*) Джонса-Мейнверінга. Однак, його застосування не передбачає складнощів систематизації даних, що полегшує і спрощує аналітичну роботу.

Вивчення досвіду зарубіжних і вітчизняних науковців дало змогу сформувати власний модифікований підхід до аналізу стану націоналізації партійної системи, в основі якого – поєднання статистичного аналізу й аналізу партійно-електоральної гомогенності. Відповідно до нашого підходу вперше в політичній науці пропонується дослідити стан цього показника з використанням трьох складових, що ідентифікують націоналізацію партій за результатами парламентських виборів у регіонах, націоналізацію партій за кандидатами від політичних партій у регіонах, націоналізацію партій за результатами виборів до органів місцевого самоврядування. Таку розробку можна застосовувати для оцінки рівня націоналізації партійної системи в країнах із пропорційною чи змішаною виборчими системами.

У **третьому розділі «Процес націоналізації партійної системи України та характеристика чинників, які його обумовлюють»** досліджено особливості процесу націоналізації партійної системи України за 1994–2015 рр. і визначено фактори, що на нього впливають.

У ***підрозділі 3.1 «Фактори впливу на процес націоналізації партійної системи України»*** охарактеризовано чинники, які спричиняють високий / низький рівень націоналізації партійної системи України в 1994–2015 рр. До таких належать: соціально-політичні розмежування; політичний режим; форма державного правління; виборча система; нормативно-правовий чинник; децентралізація (деволюція); етнічний чинник.

Встановлено, що у 1994–2002 рр. існування реальних соціальних розмежувань компенсувалося внаслідок персоніфікації політики, а починаючи з парламентських виборів 2002 р. та президентських 2004 р. особливого значення набуло соціально-політичне розмежування між заходом та сходом України. Дія цього фактора впливу не зникає і після анексії Автономної Республіки Крим і тимчасової окупації частини території Луганської та Донецької областей.

Встановлено, що гібридність політичного режиму обумовлює характер розвитку демократичних інститутів, стан партійної системи, гомогенність / неоднорідність електоральної підтримки політичних партій. Доведено, що авторитарне управління призводить до зменшення електоральної неоднорідності.

Проаналізовано основні форми державного правління в Україні, в тому числі, напівпрезиденталізм (з 1991 р. до 1995 р.), президентська система правління (1995–1996 рр.), президентсько-парламентський напівпрезиденталізм (1996–2006 рр.), прем'єр-президентська форма правління (2006 р. – вересень 2010 р.), президентсько-парламентський напівпрезиденталізм (від жовтня 2010 р. до лютого 2014 р.), прем'єр-президентський напівпрезиденталізм (з лютого 2014 р. до тепер).

Виявлено, що послаблення впливу президентської влади на суспільно-політичні процеси в державі сприяє збільшенню рівня націоналізації партійної системи (2006 р., 2014 р. – найвищі показники рівня націоналізації).

У 1994–2015 рр. в Україні відбулося кілька етапів реформування виборчої системи: 1994 р. – мажоритарна виборча система; 1998 р., 2002 р. – змішана; 2006 р., 2007 р. – пропорційна, що вплинуло на збільшення рівня націоналізації порівняно з 2002 р.; 2012 р. – змішана з використанням мажоритарної складової виборчої системи; 2014 р. не відбулося зміни типу виборчої системи. Підтверджено, що мінливість виборчих систем призводить до відсутності стабільних електоральних практик та переформатування політичних брендів (проектів) під конкретні вибори.

Зазначено, що зміни виборчого законодавства впливають на рівень націоналізації партійної системи країни. Збільшення прохідного виборчого бар'єра до 5 % та заборона політичним блокам брати участь у виборах сприяє зменшенню рівня націоналізації партійної системи. І навпаки, при зменшенні прохідного бар'єра до 3 % спостерігається збільшення рівня даного процесу.

Як установлено, електоральні вподобання залежать від територіальної диференціації населення, а національні партії можуть діяти в інтересах конкретних етнічних спільнот. Підтримка угорських, болгарських і проросійських політичних сил впливає на формування девіантності голосування в Закарпатській, Донецькій, Луганській та Одеській областях. Відтак емпірично доведено: рівень націоналізації партійної системи зменшується під дією етнічного фактора.

У ***підрозділі 3.2 «Рівень націоналізації партійної системи України в 1994–2004 рр.»*** досліджено рівень націоналізації партійної системи України в 1994–2004 рр. Виявлено, що стан націоналізації партійної системи України трансформувався під впливом низки факторів, демонструючи в різні періоди

сталі тенденції або зміни. Для аналізу особливостей цього процесу використано два методологічних підходи до визначення індексу націоналізації партійної системи країни – М. Джонса і С. Мейнверінга та Г. Голосова.

Встановлено, що за результатами парламентських виборів 1994 р. найрівномірнішу електоральну підтримку в регіонах країни одержали КПУ та СПУ. Визначально вплинули на регіональний розподіл електоральної підтримки партій такі чинники: виборча система, загострення економічної та соціально-політичної ситуації в країні; особливості трансформаційного процесу.

Розглянуто рівень націоналізації партійної системи за результатами парламентських виборів 1998 р. відповідно до підходу М. Джонса і С. Мейнверінга (0,64) та Г. Голосова (0,4). Доведено, що на величину індексу націоналізації партійної системи вплинули: запровадження змішаної виборчої системи, політичний режим (патримоніально-олігархічний авторитаризм), форма державного правління (формально конституціоналізований президентсько-парламентський напівпрезиденталізм).

Зроблено розрахунки індексу націоналізації партійної системи згідно з результатами парламентських виборів 2002 р. За формулою М. Джонса і С. Мейнверінга він становив (0,61), а за формулою Г. Голосова – 0,5. Зазначено, що величина індексу 2002 р. була найменшою за всю історію парламентських виборів у нашій державі. Низьке значення індексу обумовлене актуалізацією соціокультурного розмежування за віссю «Захід – Схід».

У ***підрозділі 3.3 «Рівень націоналізації партійної системи України упродовж 2004–2015 рр.»*** досліджено особливості процесу націоналізації партійної системи України в 2004–2015 рр. Індекс націоналізації партійної системи України у розглядуваний період розраховувався також і за авторською методикою.

Констатовано, що значення індексу націоналізації партійної системи за результатами парламентських виборів України в 2006 р. відповідно до підходу М. Джонса і С. Мейнверінга (0,64) та Г. Голосова (0,54) зросло порівняно з попереднім періодом. Чинники, які зумовили таке зростання, – запровадження пропорційної виборчої системи і парламентсько-президентської форми правління.

Індекс націоналізації партійної системи 2010–2012 рр. згідно із трьома підходами до розрахунку мав тенденцію до зростання: 0,69 за методикою М. Джонса і С. Мейнверінга, 0,6 – за методикою Г. Голосова, 0,6 – за авторською методикою. Визначено, що націоналізація партійної системи у 2010–2012 рр. формувалась під впливом таких факторів: виборчої системи (змішана виборча система з 5% бар’єром і забороною блокам партій брати участь у виборах обумовили проходження до парламенту потужних політичних партій, які мали масштабну підтримку в регіонах); форми державного правління (повернення до президентсько-парламентського напівпрезиденталізму); політичного режиму, що на той час характеризувався як квазіавторитарний; соціокультурного розмежування; централізації влади, що була забезпечена режимом В. Януковича внаслідок змін до Конституції та інших нормативно-правових актів.

Показано суттєве зростання рівня націоналізації партійної системи України за 2014–2015 рр. Акцентовано на тому, що воно є найвищим за увесь досліджуваний період. На стан націоналізації партійної системи в Україні 2014–2015 р. вплинули такі фактори: децентралізація (деволюція), пов'язана з реформою територіальної організації влади в Україні, яка обумовила виникнення нових регіональних політичних партій на місцевих виборах 2015 р.; зміна форми державного правління (від президентсько-парламентського напівпрезиденталізму до збалансованого прем'єр-президентського напівпрезиденталізму); Революція Гідності. Розрахунки індексів націоналізації партійної системи впродовж 1998–2015 рр. подано у таблиці.

Показник	**Значення індексу націоналізації**				
	1998 р.	**2002 р.**	**2006 р.**	**2010–2012 рр.**	**2014–2015 рр.**
Індекс націоналізації згідно з підходом М. Джонса і С.Мейнверінга	0,64	0,61	0,64	0,69	0,75
Індекс націоналізації відповідно до підходу Г. Голосова	0,40	0,49	0,54	0,6	0,63
Індекс націоналізації за власною методикою	–	–	0,83	0,596	0,64

У **четвертому розділі «Вплив процесу націоналізації на конфігурацію партійної системи України в загальнонаціональному та регіональному вимірах»** проаналізовано сучасний стан та конфігурацію партійної системи України. Доведено, що такі регіоналістичні прояви як виникнення девіантних регіонів, регіональних політичних партій обумовлюють скорочення рівня націоналізації партійної системи країни.

У ***підрозділі 4.1. «Сучасний стан та конфігурація партійної системи України»*** розглянуто основні характеристики і динаміка змін конфігурації партійної системи в Україні за 1994–2015 рр.

Результати аналізу параметрів конкуренції партійної системи засвідчили таку ситуацію. Тип партійної системи згідно з підходом Дж. Сарторі модифікувався: в 1994 р., 1998 р. існувала багатопартійна система, де домінувала КПУ; 2002 р. – система поляризованого плюралізму; 2006 р., 2010 – 2012 рр., 2014–2015 рр. – система поміркованого плюралізму. Тип партійної системи за класифікацією П. Майра змінювався: 1994 р., 1998 р., 2002 р. існувала система малих партій; 2006 р., 2010–2012 рр. – формально система середніх партій, хоча дві найбільші партії разом не отримали 65%, як необхідно за методологією (похибка підходу); в 2014–2015 рр. – формально система малих партій. Тип партійної системи відповідно до підходу І. Осадчука трансформувався: 1994 р. була поміркована багатопартійна система з однією великою партією з високим рівнем непартійності; 1998 р. – надмірно багатопартійна система з однією великою партією зі середнім рівнем непартійності; 2002 р. – надмірно багатопартійна система з відносною рівновагою або з розмірним балансом зі середнім рівнем непартійності; 2006 р. – помірковано багатопартійна система з відносною рівновагою чи розмірним балансом партій; 2010–2012 рр. – помірковано багатопартійна система з двома

великими партіями з низьким рівнем непартійності; 2014–2015 рр. – надмірно багатопартійна система з двома великими партіями зі середнім рівнем непартійності. Аргументовано, що за таким підходом можна отримати найоптимальніше визначення відповідно до умов вітчизняної партійної системи.

Як виявлено за результатами оцінки кількісних індикаторів розвитку партійної системи України за 1994–2015 рр. індекс ефективної кількості електоральних партій (ENPV) М. Лааско і Р. Таагапери 1994 р. становив 3; 1998 р. – 11; 2002 р. – 7; 2006 р. – 5; 2012 р. – 4; 2014 р. – 8. Індекс ефективної кількості парламентських партій (ENPS) змінювався впродовж різних електоральних циклів: з трьох партій 1994 р. до шести 2014 р. Роздробленість і фрагментація парламенту визначалися індексом парламентської фракційності Д. Рає (F).

У ***підрозділі 4.2 «Типові та девіантні регіони в контексті еволюції української партійної системи»*** досліджені стан типовості й девіантності регіонів за результатами парламентських і місцевих виборів 1998–2015 рр.

Наголошено, що характер рівномірності (однорідності) підтримки політичних партій у регіонах визначає ступінь націоналізації політичних акторів та загальнодержавну націоналізацію партійної системи. Відповідно націоналізація партійної системи країни залежить від типу поведінки регіонів під час виборчих процесів. Важливими ідентифікаторами такої поведінки є: типовість, яка обумовлює те, що регіони (населення) демонструють схожі тенденції в голосуванні, як і вся країна; нетиповість (девіантність), що передбачає певні відмінності у голосуванні порівняно зі загальнодержавними трендами.

Поділ регіонів на типові й девіантні за результатами виборів вивчався із використанням параметричного показника евклідової відстані. Політичні партії демонстрували той або інший рівень націоналізації, а регіони – типовість чи нетиповість голосування за політичних акторів. Це дає змогу доповнити авторський підхід до дослідження націоналізації партійної системи.

Розрахунок евклідової відстані за результатами парламентських виборів допоміг виокремити такі типи регіональної електоральної поведінки: лояльну девіантність; опозиційну девіантність; підтримку проєвропейського курсу; підтримку провладної проросійської партії (Партії регіонів).

Констатовано, що за результатами парламентських виборів 2014 р. можна виокремити три регіони з опозиційною девіантністю електоральної поведінки, підтримкою проросійського курсу, євроскептицизмом, опозиційністю до діючої влади. Це Донецька, Луганська та Харківська області. Інші регіони характеризувалися лояльним відношенням до влади.

У ***підрозділі 4.3 «Регіональні політичні партії у контексті процесу націоналізації»*** охарактеризовано особливості становлення і розвитку регіональних політичних партій у контексті процесу націоналізації партійної системи України.

Доведено, що регіональними політичними партіями в державі є політичні партії, яким присвоєно статус загальнонаціональних (таких, що зареєстровані в

Міністерстві юстиції України) і які сформовані політиками, що мають вплив у певному регіоні (регіонах), для здійснення участі у місцевих виборах, реалізації просування інтересів відповідних місцевих громад (національних меншин).

Результати аналізу підтвердили: більшість регіональних партій орієнтовані на захист і просування інтересів місцевих бізнесових груп чи осіб, і лише регіональні партії Одеської та Закарпатської областей здійснюють політику із підтримки інтересів національних меншин. Причому регіональні партії двох названих територій, за нашим твердженням, можуть слугувати ефективним інструментом проросійських політиків для створення соціальних конфліктів, сепаратистських настроїв тощо.

Зроблено типологізацію регіональних партій. Виокремлено ідеологічні партії, партії-проекти відомих особистостей, етнічні партії, адміністративні партії, партії-проекти місцевих еліт.

Зазначено, що дослідники націоналізації вважають регіональними партії, які беруть участь у виборах лише на окремих територіях, а відтак мають порівняно невелике територіальне покриття. Це – перший критерій виокремлення регіональних партій. Другий критерій належності партій до регіональних (регіоналістських) – існування партикуляристської ідеології. Партії, які лише базуються у тих чи інших регіонах внаслідок свого походження (не маючи ознак партикуляристської ідеології) або одержують недостатню та фрагментовану підтримку, називають регіоналізованими.

За фактом походження регіональні партії можуть виникати внаслідок: 1) перетворення загальнонаціональної партії на регіональну; 2) розколу в загальнонаціональній партії; 3) еволюційного розвитку регіоналістських поглядів місцевої еліти; 4) укрупнення локальних партій або їхнього об’єднання.

Регіональні партії на виборах 2010 р. та 2015 р. стали феноменом в електоральній історії України, оскільки парламентські вибори проводилися окремо від місцевих. Це сприяло жорсткій конкуренції між політичними проектами місцевих еліт і великими загальнонаціональними партіями.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Проаналізовано підходи до вивчення процесу націоналізації політичних партій і партійних систем у зарубіжній політичній науці та внесок зарубіжних авторів у вивчення розглядуваного питання. Висвітлено рівень адаптації цих наукових розвідок стосовно аналізу націоналізації партійної системи України. Як визначено, підґрунтя розвитку наукових поглядів на формування концептуальних основ націоналізації партійної системи заклали американські вчені й дослідники. На становлення теоретичних засад досліджуваного поняття вплинули також провідні європейські автори. Ґрунтовне вивчення зарубіжних наукових підходів, покладених в основу теоретичного, методологічного огляду проблематики, засвідчило: положення щодо оцінки процесу, виокремлення факторів націоналізації партійних систем потрібно аналізувати комплексно, з огляду на можливості їх адаптації до оцінюваних умов країни.

Виявлено основні напрями зарубіжних наукових праць, які становлять підґрунтя нашої дисертації, присвяченої розробці методології, прийнятної до вітчизняних умов й аналізу націоналізації партійної системи України. Зазначено, що головні фактори впливу на партійну націоналізацію України виокремлювались з огляду на існуючі зарубіжні підходи до розглядуваного питання. Досліджено критерії зарубіжних авторів стосовно виникнення процесу регіоналізації партійної системи, яка протиставляється партійній націоналізації та впливає на її скорочення.

2. Розроблено комплексний, пристосований до вітчизняних умов методологічний підхід до вивчення процесу націоналізації партійної системи України. Подано авторський модифікований підхід, сформульований на засадах поєднання статистичного аналізу й аналізу партійно-електоральної гомогенності (передбачає використання підходу до вивчення націоналізації партійної системи, визначеного Г. Голосовим, авторської модифікованої розробки). Відповідно до цього підходу передбачено оцінку названого показника через призму трьох складових: націоналізації партій за результатами парламентських виборів у регіонах; націоналізації партій за кандидатами від політичних партій у регіонах; націоналізації партій за результатами виборів до органів місцевого самоврядування. Враховано також націоналізацію партійної системи у часовому вимірі на стадії передвиборчого процесу за кандидатами, які представляють партії у своїх списках. Встановлено, що авторський модифікований підхід може бути використаний для цілей оцінки націоналізації партійної системи у країнах зі змішаною, пропорційною виборчими системами.

3. Охарактеризовано чинники впливу на процес націоналізації партійної системи України. У складі цих факторів виокремлено: соціально-політичні розколи; політичний режим; форму правління; виборчу систему; нормативно-правовий чинник; етнічний чинник; трансформаційні чинники; децентралізацію (деволюцію). Як підтверджено, дія зазначених факторів обумовлює зміну конкуренції між політичними партіями, рівня націоналізації партійної системи в державі. Аргументовано зміну факторів впливу на стан націоналізації партійної системи України за 1994–2015 рр. Виявлено періоди, коли їх дія найбільше проявилася.

4. Оцінено і проаналізовано рівень націоналізації партійної системи України упродовж 1994–2004 рр. Встановлено, що за досліджуваний період цей показник перебував на середньому рівні й демонстрував поступове зростання під впливом трансформацій виборчої системи (встановлення змішаної виборчої системи в 1998 р., яка змінила мажоритарну), політичного режиму, форми правління, етнічних чинників. Дія останніх наприкінці 2004 р. суттєво вплинула на електоральні переваги населення Сходу та Заходу України через продовження етнічного розмежування громадян за вектором «Схід – Захід».

5. Розкрито зміну балансів впливу політичних партій у контексті дослідження націоналізації партійної системи України впродовж 2004–2015 рр. Доведено, що значення цього показника характеризувалось зростанням за досліджуваний період і змінилось від середнього до високого рівня рівномірності електоральної підтримки партій на національному рівні. На

підвищення рівня показника вплинули трансформації, пов'язані зі зменшенням дії етнічного фактора, скороченням учасників виборчих процесів у країні, використанням типу пропорційної виборчої системи в 2006–2007 рр., які обумовили високу конкурентність партій під час виборів у цей період. Негативний вплив, який можна пов'язати із недостатнім зростанням націоналізації партійної системи країни полягає в тому, що з 2012 р. Україна повернулась до використання змішаної виборчої системи, діяли трансформаційні процеси, що впливали на скорочення територіальних одиниць у державі, котрі брали участь у виборах. Свою роль відіграв і політичний режим. Зауважимо: нормативно-правовий чинник регулювання виборчої системи є позитивним фактором впливу на зростання націоналізації партійної системи під час встановлення пропорційного типу виборчої системи і негативним – за регламентування інших (мажоритарної, змішаної).

6. Охарактеризовано типовість і девіантність регіонів України у контексті партієтворення за 1998–2015 рр. Виявлено, що девіантна електоральна поведінка виборців у межах регіонів держави спостерігається в періоди загострення електоральних розколів, створених окремими політичними силами, політиками з метою реалізації власних інтересів, інтересів певних груп, інших країн. Так, до 2014 р. найхарактернішим можна вважати розкол «Схід – Захід». Після початку суспільно-політичних трансформацій в окремих частинах Донецької, Луганської областей, анексії Автономної Республіки Крим, м. Севастополя дія цього розколу не зникає. Дослідження засвідчило: найзначніша девіантна електоральна поведінка (без урахування останніх місцевих виборів 2015 р., в яких ці території не брали участі) простежувалась у Донецькій та Луганській областях. Девіантний характер електоральної поведінки впливає на те, що політичні сили не можуть забезпечити рівномірну підтримку на рівні всіх регіонів країни.

7. Виявлено та показано безпосередню залежність між виникненням, розвитком регіональних політичних сил і націоналізацією партійної системи України. Доведено, що в Україні за період дослідження існували регіональні політичні сили – ідеологічні (зникли після 2002 р.), проросійські політичні партії, провладні (адміністративні) політичні партії, проекти місцевих еліт, партії-проекти відомих особистостей, технічні партії, етнічні партії. Окремі з цих політичних сил, як підтверджують матеріали дослідження, становлять сепаратистську загрозу національній безпеці країни. Інші орієнтовані на реалізацію інтересів місцевих еліт, проходження певних осіб до влади на різних рівнях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Шелемба М. Наукові методи дослідження націоналізації партійних систем. *Регіональні студії.* 2018. Вип. 12. С. 90–95.
2. Шелемба Михайло, Шелемба Марта. Партійна конкуренція на виборах до Закарпатської обласної ради: емпіричний аналіз. «*Грані*». *Науково-*

теоретичний і громадсько-політичний альманах. 2018. Вип. 2. С. 134–140. (*Особистий внесок:* аналіз партійної конкуренції за методикою Трикутника Нагаями – 0,75 д.а.).

3. Шелемба М. Вплив парламентських виборів 2012 р. на націоналізацію партійної системи України. *Гілея: науковий вісник.* 2018. Вип. 139. С. 80–84.
4. Шелемба М. Чинники впливу в контексті дослідження процесу націоналізації партійної системи. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 4. С. 67–74.
5. Шелемба М. Характеристика факторів впливу на процес націоналізації партійної системи України. *Гілея: науковий вісник.* 2019. Вип. 140. С. 63–71.
6. Шелемба М. Регіональні політичні партії в контексті дослідження процесу націоналізації (за результатами місцевих виборів 2015 р.). «*Грані*». *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах.* 2019. Вип. 1. С. 78–85.
7. Шелемба М. Націоналізація партійної системи україни за результатами парламентських виборів 2014 р.: теоретичний та емпіричний виміри. *Регіональні студії.* 2019. Вип. 16. С. 104–108.

Наукові статті, які додатково відображають результати дисертації:

8. Шелемба М. Теоретико-методологічні засади проведення емпіричних досліджень партійних систем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія: Політологія, Соціологія, Філософія.* 2014. Вип.17. С. 69–73.
9. Шелемба М. Обчислення показників ефективної кількості партій в Україні. *Вісник наукової думки студентів факультету суспільних наук. Соціально-політичні студії.* 2014. Вип. 5. С. 75–78.
10. Шелемба М. Конфігурація партійної системи України після позачергових парламентських виборів 2014 р. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія.* 2015. Вип. 1 (18). С. 236–238.
11. Остапець Ю., Шелемба М. Порівняльний аналіз еволюції партійних систем України та Румунії. *Регіональні студії*. 2017. №11. С. 29–36. (*Особистий внесок:* емпіричні дослідження націоналізації партійних систем – 0,15 д.а.).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Шелемба М. Вплив пропорційної виборчої системи на структурування парламенту (емпіричний аналіз). *Молодь в євроінтеграційних прагненнях України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 20 лютого 2014 р.). Івано-Франківськ, 2014. С. 205–209.
13. Шелемба М. Дослідження партійної фрагментації парламенту. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Чернівці, 7 березня 2014 р.). Чернівці, 2014. С. 42–45.

14. Шелемба М. Неусталеність уподобань українського електорату в ході виборчих кампаній. *Країни Центрально-Східної Європи в умовах регіоналізації: економічні, політичні та комунікаційні аспекти*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Ужгород, 17–18 квітня 2014 р.). Ужгород, 2014. С. 145–147.
15. Остапець Ю., Шелемба М. Особливості еволюції партійних систем у перехідних суспільствах: досвід Румунії та України. *Румунсько-українські відносини: історія та сучасність*: матеріали VII Міжнар. симпоз. (м. Сату-Маре, 26–27 лютого 2016 р.). Сату Маре, 2016. С. 397–411. (*Особистий внесок:* емпіричне дослідження націоналізації партійних систем України та Румунії – 0,31 д.а.).
16. Остапець Ю., Шелемба М., Шелемба М. Вплив парламентських та місцевих виборів на конфігурацію партійної структури Закарпатської області. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики (пам'яті Юрія Романовича Шведи)*: матеріали Наук. конф. (м. Львів, 21 жовтня 2017 р.). Львів, 2018. С. 95–130. (*Особистий внесок:* аналіз партійної конкуренції за методикою Трикутника Нагаями – 0,5 д.а.).
17. Остапець Ю., Шелемба М. Порівняльний аналіз електорального ландшафту України та Румунії у контексті парламентських виборчих циклів 2014–2016 рр. *Румунсько-українські відносини: історія та сучасність:* матеріали VIII Міжнар. симпоз. (м. Тишнад, 26–28 жовтня 2017 р.). Сату Маре, 2018. С. 293–307. (*Особистий внесок:* дослідження націоналізації політичних партій і партійних систем – 0,3 д.а.).
18. Шелемба М., Шелемба М. Вплив угорського чинника на особливості партійної конкуренції в Закарпатській області. *Полікультурність та різноманітність у 21 столітті:* матеріали Міжнар. науково-практ. конф. (м. Берегове, 27–28 березня, 2018 р.). Ужгород, 2018. С. 338–345. (*Особистий внесок:* дослідження партійної системи за допомогою формалізованих методів – 0,16 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Шелемба М. М. Особливості процесу націоналізації партійної системи України: теоретичний та емпіричний виміри. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук зі спеціальності 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2019.

У дисертації проаналізовано особливості процесу націоналізації партійної системи України в теоретичному та емпіричному вимірах. Розроблено авторський методологічний підхід до вивчення націоналізації партійної системи. Уточнено визначення терміна націоналізації партійної системи в науковому дискурсі. Здійснено комплексне зіставлення рівня націоналізації партійної системи України на основі методик, запропонованих американськими (М. Джонс та С. Мейнверінг), українськими (авторський модифікований підхід) та російськими (Г. Голосов) науковцями. Розроблено характеристику факторів впливу, що визначають рівень націоналізації партійної системи України.

Розглянуто класифікацію регіонів країни залежно від характеру типовості / девіантності електоральної підтримки політичних партій під час виборчих процесів за рахунок введення типу регіональної девіантності.

Ключові слова: політична партія, партійна система, націоналізація партійної системи, фактори впливу, фактор центризму, типовість регіонів, девіантність регіонів.

АННОТАЦИЯ

Шелемба М. М. Особенности процесса национализации партийной системы Украины: теоретический и эмпирический измерения. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 «Политические институты и процессы». Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2019.

В диссертации проанализированы особенности процесса национализации партийной системы Украины в теоретическом и эмпирическом измерениях. Разработан авторский методологический подход к изучению национализации партийной системы. Осуществлено комплексное составление уровня национализации партийной системы Украины на основе методик, предложенных американскими (М. Джонс и С. Мейнверинг), украинскими (авторский модифицированный подход) и российскими (Г. Голосов) учеными. Разработано характеристику факторов влияния, что определяют уровень национализации партийной системы Украины. Рассмотрено классификацию регионов страны в зависимости от характера типичности / девиантности электоральной поддержки политических партий во время избирательных процессов за счет введения типа региональной девиантности.

Ключевые слова: политическая партия, партийная система, национализация партийной системы, факторы влияния, фактор центризма, типичность регионов, девиантность регионов.

ABSTRACT

Shelemba M.M. Features of the process of nationalization of the party system of Ukraine: theoretical and empirical dimensions – Manuscript.

The dissertation is to obtain a scientific degree of candidate of political sciences. The specialty reference number and title: 23.00.02. Political Institutions and Processes. Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2019.

The thesis analyzes the peculiarities of the process of nationalization of the party system of Ukraine in the theoretical and empirical dimensions. Author's methodological approach to the study of the nationalization of the party system was developed. It is proved that this approach is based on the approach of G. Golosov, adapted to the Ukrainian principles of the development of nationalization of the party system of Ukraine. It was determined that within the framework of the modified approach for the first time in political science it was proposed to evaluate the state of the indicated such indicator through the prism of the three components that characterize the nationalization of the parties according to the results of the

parliamentary elections in the regions, the nationalization of the parties for candidates from political parties in the regions, the nationalization of the parties according to the results of elections to local municipal authorities.

The definition of the term «nationalization of the party system» is specified in the scientific discourse. The author's interpretation of the essence of the concept of the nationalization of the party system takes into account the content of the characteristics of this process, defined in the main scientific approaches (a territorial-functional approach, an approach based on homogeneity of voters' voting, an approach which involves the opposition of the concept of nationalization and regionalization), allows to expand the theoretical basis of research, describes the key valuation parameters necessary for analytical purposes.

The main scientific approaches to typology of the nationalization of the party system in different societies have been studied, and the author's approach to the identification of the state of development of this process in the transformed societies is proposed. In the framework of this approach, it was developed and proposed to allocate the type of nationalization of the party system with a territorial dependence on administrative influence. A comprehensive comparison was made of the level of nationalization of the party system of Ukraine based on the methods proposed by the Americans (M. Johns and S. Meinwering), Russian (G. Golosov) and Ukrainian (author modified approach) scientists.

A description of the factors of influence that determines the level of nationalization of the party system of Ukraine is developed. Among such factors are isolated: the political regime with an additional factor of centralism; the form of government; electoral system; normative and legal factors; ethnic factor; socio-demographic features; transformation factors; decentralization (devolution). It has been established that the effect of these factors leads to a change in the competition between political parties, the level of nationalization of the party system in the state. A thorough analysis of changes in the factors of influence on the state of nationalization of the party system of Ukraine for the period of 1994–2015 was conducted, and periods were identified when their action was the largest manifestation.

The classification of the regions of the country is revealed depending on the nature of the typical / deviant nature of the electoral support of political parties during the electoral processes by introducing the type of regional deviance. The main scientific approaches to the characterization and typology of regional parties in Ukraine are researched. It has been established that in the period of 1994–2015, there were such regional political forces in Ukraine, in particular ideological (disappeared after 2002), pro-Russian political parties, pro-government (administrative) political parties, projects of local elites, party-projects of well-known personalities, technical parties, ethnic parties, etc. Some of these political forces, as the study materials are shown, constitute a separatist threat to the national security of the country, others are focused on the realization of the interests of local elites, the passage of certain people to power at various levels.

Key words: political party, party system, nationalization of the party system, factors of influence, factor of centralism, regional typology, deviance of regions.

Підписано до друку 27.03.2019. Формат 60х84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різографі.

Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія Зт №32 від 31 травня 2006 року